

Marina Garcés: “Tenim molts coneixements, però cada cop som més obedients”

Parlar amb Marina Garcés (Barcelona, 1973) t'obliga a pensar. El seu pensament és cruament honest. Va créixer als anys vuitanta, època de conformisme intel·lectual. Ha viscut i escrit, per tant, contra corrent. La filosofia, des de ben jove, va ser la seva barca en aquest naufragi que vivim. Professora a la Universitat de Saragossa, escriu llibres i articles que generen debat i deixen petja, i participa en col·lectius per repensar-nos com l'Espai en Blanc. Ens trobem a casa seva per parlar de filosofia, de política, d'educació... En resum, de pensament i vida. Fa unes quantes setmanes que ha publicat 'Fora de classe. Textos de filosofia de guerrilla' (Arcàdia).

Text: Joan Carbonell / Fotos: Xavi Herrero

Per a què serveix la filosofia? Com s'ensenya a les escoles i com s'hauria d'ensenyar?

La filosofia ara està tenint una mena d'eco, una nova ressonància. Fins i tot s'està donant un efecte moda, que explica, per exemple, una entrevista com aquesta en un mitjà com CRÍTIC i no en una secció de cultura més especialitzada. Això respon a una situació molt estranya i a l'esgotament de certes maneres d'ensenyar la filosofia fins avui. Amb les noves lleis educatives vivim un progressiu arraconament de l'assignatura de filosofia. Alhora, creix la necessitat de respondre qüestions de fons, d'anar a l'arrel de les coses, que no es veu satisfeta en el sistema educatiu ni en els sistemes culturals i mediàtics. Aquest desencaix en la manera de relacionar-nos amb la filosofia és molt simptomàtic del nostre present. Per tant, la pregunta correcta davant d'aquesta situació seria “Com s'ha ensenyat la filosofia fins ara i com fer-ho d'ara endavant?”. S'havia ensenyat com una col·lecció d'autors i d'obres que cal conèixer. Com un gran àlbum de cromos on uns senyors molt estranys, dic senyors en masculí perquè tots són homes, ens han deixat les grans gestes de la història del pensament. És una història de la filosofia mal explicada. Sí que és veritat que la filosofia té una història que sempre és lectura i relectura del que altres han pensat, però la col·lecció de cromos ha fet incomprendible una de les eines fonamentals de la nostra cultura, que és la relació amb el concepte.

Com es pot retornar a aquesta eina fonamental? Conceptualitzant, és a dir, creant relacions entre sentits diversos que ens permeten veure i entendre la realitat sota llums noves. El concepte és una eina tan natural i necessària per entendre i transformar el món com el dibuix o com la música. Se li ha de donar naturalitat al llarg de totes les etapes de l'educació i s'ha de fer servir. El pensament no és aprendre a reconèixer què han pensat altres, sinó posar-nos a pensar en relació amb el que han pensat altres però amb els problemes del nostre propi temps.

Com podem aconseguir això que tu plantejges?

Provocant! Provocant molt. La filosofia és una art de provocadors, així va ser des d'un inici i d'aquí sorgeix la imatge del filòsof com una figura estranya i incòmoda. El filòsof ens incomoda per fer-nos veure la realitat amb uns altres ulls. Què és pensable o impensable? Què és visible o invisible? Què és legítim o il·legítim? La filosofia es mou en aquests límits. En aquest sentit, és una provocació. Per això no hi ha vertadera filosofia que no sigui una interpel·lació. S'han de buscar aquests espais de provocació i obrir escletxes. Per això parlo d'una filosofia de guerrilla. No hi ha llocs propis per a la filosofia. Se la pot apropiat l'acadèmia, se la poden apropiat els mitjans de comunicació; però, quan hi ha filosofia en marxa, aquesta obre els seus propis camps d'intervenció allà on no se l'espera. Allà on no era previst subvertir un límit.

“El treball intel·lectual s'ha precaritzat i les persones que treballen en aquest àmbit ja no gaudeixen d'una posició benestant i reconeguda”

Parlem de límits. Quin és el paper de l'intel·lectual avui en dia? I dels tertulians i 'opinòlegs'?

La figura de l'intel·lectual, podríem dir que és una institució 'zombi', com altres institucions de la modernitat. Una figura lligada a una composició de classe que ja no és la del nostre temps. Correspon a una societat on només la burgesia tenia accés al saber del seu temps i a la possibilitat d'intervenir en l'esfera pública. Això feia que l'intel·lectual, com aquell que reflexiona i dona pistes i indicacions, estigués separat de la resta de la societat. Avui en dia, en canvi, el treball intel·lectual s'ha difós i s'ha distribuït. Ja no trobem aquesta figura distant. Però, per altra banda, el treball intel·lectual s'ha precaritzat i les persones que treballen en aquest àmbit ja no gaudeixen d'una posició benestant i reconeguda. També s'ha feminitzat, ja que fins fa molt poc es dedicaven a aquestes qüestions només els homes. Amb tots aquests canvis ja no trobem la figura de l'intel·lectual i jo ho celebro. Tot i així, s'intenten buscar-li relleus i apareixen tota una sèrie de figures subsidiàries, l'opiniador, l'analista, el tertulià, el comentador... Són figures que han crescut amb els mitjans de comunicació de masses, que és l'esfera pública del nostre temps. Però crec que ja no l'intel·lectual, sinó la intel·lectualitat actualment està en un altre lloc. És complex definir on, perquè es produeix en molts llocs alhora. A la universitat, per exemple, cada vegada hi és menys perquè no hi ha debat i s'hi genera molt poc pensament capaç de desplaçar imaginaris, idees i conceptes.

Per tant, el treball intel·lectual ha canviat.

La cartografia del treball intel·lectual s'ha alterat completament. Tenim una esfera mediàtica generalista, on hi ha totes aquestes veus de l'opinió, i en els seus marges una gran quantitat de micromons, molt segmentats pel que fa a edats, ideologia, estils, interessos... Comparteixen sabers i idees dins d'ells mateixos, però difícilment s'encreuen i s'interrelacionen. Amb la xarxa, aquesta segmentació i autoreferència s'ha intensificat. Només ens relacionem amb qui triem i amb qui pensa i es comporta ja com nosaltres. Jo tenia els meus micromons: l'acadèmic i l'activista. I arriba un moment que em plantejo si té sentit intervenir només des de codis tancats i amb discursos que només arriben a qui ja els espera i els coneix. Em vaig plantejar aleshores la possibilitat d'una pràctica més guerrillera: portar les idees, les pràctiques i els aprenentatges dels meus mons a un terreny més ampli, a un públic més anònim i més incert. Per mi no és una oportunitat, sinó una necessitat d'experimentar i d'interpel·lar més enllà del reconeixement "dels meus". Això sí, m'he posat uns límits: per exemple, no anar a tertúlies, ja que crec no són llocs on anar-hi a pensar, no són espais d'experimentació. I, sempre, mantenir el meu temps d'estudi i de treball amb profunditat. Després de provar escriure tribunes d'opinió, amb un resultat per a mi insatisfactori, vaig tenir l'oportunitat d'escriure la columna setmanal 'Fora de classe', al diari 'Ara', on deixava de banda l'actualitat conjuntural per compartir els problemes que jo tenia oberts, és a dir, que jo estava

encara pensant. No és una invitació a pensar com jo, sinó una interpel·lació al lector a pensar amb mi. Si posem les condicions, es poden fer coses interessants als mitjans més amplis. Si no, l'alternativa és tornar als nostres micromons i quedar-nos satisfets amb els nostres petits debats.

“El poble és allò que esdevenim vivint els uns amb els altres, allò que estem sent i encara no sabem”

A ‘Fora de classe’ (Arcàdia, 2016) també parles de problemes polítics clau d’avui en dia. El poble, per exemple, és un concepte rescatat actualment i utilitzat per tothom, tant pels partits tradicionals com per la nova política o l’independentisme. Però, on és el poble? Existeix un únic poble?

Una de les velles novetats del nostre present polític és veure com han tornat en escena, i amb molta força, categories polítiques que crèiem que havien quedat enrere: poble, Estat... Sobretot aquestes dues, que eren nocions clau de l’espai polític modern. El poble era el subjecte polític que corresponia a l’Estat nació. Per això tornen juntes. A finals del segle XX, semblava que havíem desbordat la centralitat de l’Estat, per dalt i per baix: per dalt, la globalització del capital i de les institucions transnacionals, entre les quals la Unió Europea. I, per baix, amb els moviments globals, Internet i els moviments migratoris. La violència de la globalització, per una banda, i la feblesa dels moviments globals, per una altra, expliquen, entre altres coses, aquest retorn a la voluntat de ser un poble vinculat a un Estat, sigui a Catalunya, a Espanya, a França o als Estats Units. Sota signes polítics diferents, a tot arreu s’expressa aquest desig d’unitat. Jo no m’hi sento còmoda. Em sento, en aquest aspecte, a contrapèl del meu temps. Fins i tot respecte a la situació catalana: m’encanta i m’alegra que es posi en qüestió la idea d’Espanya i la seva articulació política. Com dèiem en un ‘Pressentiment’, cal obrir el meló podrit de la Transició i de tota la nostra història, sense por i sense tabús. Cal fer-ho sense predeterminar quin ha de ser el resultat final. Però que tant la independència, com la confederació com la unitat es defensin en termes de la relació entre pobles no em fa sentir gens còmoda amb cap de les tres suposades opcions. On comença i on acaba el poble català? Ni tan sols jo, filla i néta de catalans i de famílies catalanistes, no responc a la definició, ja que visc però no treballo a Catalunya. Penso que hem de recuperar el desafiament de pensar-nos des de múltiples vincles i escales de relació alhora i des d’aquí abordar, de manera crítica, concreta i molt pragmàtica, les qüestions polítiques, culturals, econòmiques, ambientals o polítiques. I aleshores sí, des de la concreció dels problemes, ser radicals i contundents amb cada un d’aquests problemes.

També ens dius que “el poble sempre falta”...

Sí, és una expressió d’uns dels meus filòsofs de capçalera, Gilles Deleuze. Vol dir que el poble no pot ser mai complet, que no pot realitzar mai la unitat, sinó que és un moviment de desplaçament de tot allò que captura la seva identitat, la seva representació, la seva presència. El poble, en aquest sentit, seria tot allò que escapa a l’Estat i a la seva representació cultural. És allò que esdevenim vivint els uns amb els altres, allò que estem sent i encara no sabem. És una concepció dinàmica i inacabada de la vida col·lectiva. Una concepció que no es defineix des del passat històric, sinó des del present viscut, i que busca més els gerundis que els substantius i els adjectius. En una imatge propera: invoca la pàtria de la roba estesa que canta La Troba Kung-Fú a ‘Santalegría’. Som allà on estem, som allà on hem estès, aquí i avui, la roba. És a dir, on podem viure. I, avui, cada cop costa més, dins i fora de les nostres fronteres, trobar aquests llocs. Des d’aquí, sí que hi ha un sentit d’allò popular que ens interpel·la: els territoris d’allò viscut i d’allò vivible en el procés de fer-se, de crear-se... i de lluitar i defensar-se quan són sotmesos, explotats o reprimits.

“El 15-M va ser un d'aquests moments en què no volem ser governats i que podem arribar a viure sense ser-ho”

El 15-M va esclatar amb la idea o la intuïció que havíem de reapropiar-nos les nostres vides. A les places es cridava “No ens representen”. On queda ara aquest crit amb l'evolució institucional de la ‘nova política’?

Hi ha moments en què sembla que és veritat, per un instant, que no volem ser governats i que podem arribar a viure sense ser-ho. Més que llibertat individual, és un desig d'emancipació col·lectiva que travessa tota la modernitat revolucionària. El 15-M, encara que alguns li vulguin treure importància, va ser un d'aquests moments. Però la humanitat és com és, i, com ja escrivia al segle XVI un autor que cito sovint, La Boétie, desitgem servir, desitgem ser governats. La servitud, com a forma col·lectiva de vida, és voluntària. Ara pren forma de miratge electoral: diem que n'estem tips, però no parlem i no prestem atenció a altra cosa. Tots hipnotitzats per un joc de representacions en què no creiem, perquè ja no ens el creiem, però que ens evita haver de començar a prendre la vida a les nostres mans. Què seria prendre la vida a les nostres mans? Buidar el poder de poder. És a dir: ocupar-nos dels trossos de realitat que vivim amb aquells amb qui les compartim. I, a partir d'aquí, alimentar tant la potència d'actuar com el contrapoder. No estic dibuixant un escenari ingènuament idíl·lic, de comunitats de vida i de democràcia de proximitat, com si poguéssim reinventar el pessebre. El pessebre té els seus déus i els seus dimonis, i no ens els traurem de sobre. Però, si no creem realitat, realitat vivible i realitat resistent, seguiran dirigint ells el sentit de la història, encara que ens deixin participar-hi.

Davant una política que se centra a ocupar les institucions, tu ens parles de créixer als marges.

Per això mateix que dèiem fa un moment. Hem d'evitar el desig de centralitat i la temptació de marginalitat. La centralitat (del poder, del discurs...) només es pot conquerir, gestionar, preservar... La marginalitat només es pot patir. Ens fa víctimes. Créixer en els marges, en canvi, és saber descentrar i ampliar els contorns d'allò vivible, d'allò que podem fer en cada situació. Una de les claus per superar molts dels atzucacs i cercles viciosos del nostre temps és no deixar-nos atrapar per la falsa alternativa: o dins o fora. Ja sigui de les institucions polítiques, ja sigui del mercat de treball, del món acadèmic, etc. Els dins/fora és una màquina de por i una justificació de la impotència. Els verbs 'entrar' i 'sortir' són sempre sinònims d'una promesa o d'una amenaça. Un marge, en canvi, no està ni dins ni fora. És un llindar. Un excés. Però també un límit. Per això parlo no de posar-se al marge, sinó de créixer en els marges. Com la mala herba, que assenyala camins i alhora els desborda i enllaça mons.

“L'espai discursiu que hauria d'obrir la nova política hauria de ser creatiu, inesperat, i sobretot crític”

Hem estat parlant de l'experimentació, de pensar i interpel·lar. Com veus els plantejaments de la ‘nova política’? Creus que paraules com “podem”, “en comú” o “guanyar” estan perdent el seu sentit?

A mi el que em preocupa de la relació entre la nova política i el llenguatge no és tant l'ús o la fixació de determinades nocions, sinó que el discurs polític en general s'ha anat aprimant, estandarditzant i neutralitzant massa ràpidament. És a dir, l'espai discursiu que hauria d'obrir la “nova política” hauria de ser, almenys, creatiu, inesperat, i sobretot crític. Crític amb ell mateix i sobretot amb el

sistema que vol, en un principi, transformar. Moltes vegades els argumentaris polítics s'escriuen en resposta als altres partits, en comptes d'alterar l'agenda i fer política amb allò que vertaderament ens importa. Són mera reacció. D'aquesta manera es va estrenyent l'espai dels possibles i l'espai de la crítica, que és la condició fonamental per elaborar idees i pràctiques que obrin mons i desplacin possibilitats. La crítica, però, no és judici, no vol dir això m'agrada o no m'agrada. I, encara menys, l'insult en què s'ha instal·lat l'esfera mediàtica actual. L'esfera pública està polaritzada i enfrontada a través de dinàmiques molt hostils que no deixen espai per pensar res junts amb valentia i honestat. Quan el discurs polític es torna reactiu i defensiu, s'empobreix. La millor defensa és no haver-se de defensar, sinó aparèixer per on no se t'espera. Qui posa les paraules i l'agenda de problemes, encara que sigui més feble, té molt de guanyat. Això, l'extrema dreta ho sap fer molt bé... És important no oblidar que la batalla política decisiva no és una batalla comunicativa, sinó d'idees. De pensament viu que es fa amb paraules, pensaments i pràctiques que obren mons.

La política també et transforma com a persona...

Hi ha condicions materials afectives, econòmiques, horàries, de relació que van transformant la teva vida. Quan tants amics van començar a trobar-se en la situació d'ocupar càrrecs polítics, pensava: si aquest és el medi on s'han de fer reals, i per tant vivibles, altres maneres de fer i d'entendre la política, no sé com ho faran perquè aquesta forma de vida és humanament insuportable. Quan me'ls trobo, els pregunto: "Tens temps de parlar amb algú que t'interessi?". Em sembla fonamental. Perquè, si no tens temps de parlar amb gent que et pugui aconsellar, qüestionar, debatre sincerament, i només pots respondre a demandes dins el temps de la urgència, ja t'ha dominat com a persona. Qui et porta l'agenda et dirigeix la vida, les idees i finalment les decisions. Es parla molt de les polítiques de la cura i realment aquest "assalt a les institucions" s'ha fet amb molt poca cura fruit de la urgència i l'oportunitat política. Potser sí que això s'havia de fer sense mirar enrere i tirant-se al buit, però s'haurien d'assumir col·lectivament les conseqüències d'aquest assalt i també posar-hi límits. Si només podem fer política així, fins on cal arribar per seguir fent política a qualsevol preu?

"M'escandalitza l'obediència dels estudiants sortits de l'institut. Obediència al capitalisme i a la societat però també al professor"

També reflexiones molt sobre l'educació. Ara mateix, aquesta es troba immersa en un profund debat. És una solució per als nostres reptes com a societat? Quin és el seu potencial transformador real?

Crec que l'educació no és avui cap solució, sinó un dels problemes polítics més grossos i més importants que tenim oberts ara mateix sobre la taula, no només a casa nostra, sinó també a escala global. Per educació no entenc només allò que passa dins el sistema escolar, sinó que em refereixo al conjunt de pràctiques, relacions i situacions a través de les quals aprenem i ens formem com a subjectes capaços de relacionar-nos lliurement amb la vida. L'educació, entesa en aquest sentit ampli, ha sofert un conjunt de transformacions molt intenses, a la llar, en les relacions familiars i als espais d'aprenentatge emocionals, a l'espai urbà o a les xarxes socials. Més que un abandonament, el que pateix avui l'educació és ser un camp de batalla on combaten tots els poders actuals: el mercat, el poder polític, les religions... I, en les condicions globals i locals actuals, no sabem quin resultat tindrà. Cal intervenir-hi. El que em preocupa especialment és que ens està dominant una nova forma d'ignorància. Tenim molts coneixements, però cada cop som més obedients. És una nova forma d'analfabetisme que jo en dic l'analfabetisme il·lustrat. Som societats altament escolaritzades, amb titulacions de tota mena, molta informació a l'abast i alhora creix en nosaltres una ignorància profunda que ens fa molt dependents. Disposem d'un coneixement, doncs, que no ens fa ni més lliures, ni més autònoms ni més capaços de relacionar-nos amb el nostre

entorn. Els efectes són visibles i constatables en tots els camps i tenen a veure amb les diferents formes en què s'expressa avui una docilitat molt informada. És un denominador comú que ara estic estudiant i analitzant, perquè crec que revela una condició política del nostre temps.

I a quina conclusió has arribat?

Crec que és un problema polític greu. El constato dia a dia en la meua tasca com a professora a la universitat. Veig els estudiants, que acaben de sortir de l'institut, i m'escandalitza la seva obediència. Obediència al capitalisme i a la societat però també al professor, al pla docent, als criteris d'examen o als temes de treball. És una obediència que no està guiada per la por, ja que avui en dia l'autoritat no és molt forta, sinó que és pura incapacitat de sortir de l'espai marcat per una cultura de les instruccions: "Fes això com et dic i t'anirà bé". No es donen la llibertat de buscar els propis problemes, allò que importa saber o allò que es vol compartir. Per a mi, som davant d'una nova docilitat. Ja no és la del capitalisme industrial, que ens explicava Foucault per exemple, que ens portava a ser més actius, més preparats, més sans i al mateix temps més obedients. És una nova fórmula de la docilitat que s'ha d'analitzar. No podem estar només lamentant-nos d'aquest daltabaix educatiu o creure que l'educació ens salvarà. L'educació no és res; només és aquest conjunt de relacions que avui ens fa ser més formats i més dòcils alhora. Aquesta fórmula d'obediència s'ha de trencar.

"Les fronteres que repel·leixen i maten tanta gent cada dia ens estan matant també, d'alguna manera, a nosaltres"

A Mèxic estan passant coses terribles. Al llibre ens en parles. Hauríem de mirar més cap allà?

He tingut la sort, aquest darrer any, d'haver pogut viatjar bastant, un parell de cops a Mèxic i un als Estats Units. A Europa ens estem abstraient. Les fronteres que repel·leixen i maten tanta gent cada dia també ens estan matant, d'alguna manera, a nosaltres. Cada cop tenim una mirada més estreta sobre la nostra realitat política, cultural i humana. Estem a la defensiva, atemorits, arrapats als nostres privilegis amenaçats. Parlo dels europeus en general. Cal mirar més enllà, no només per moure en nosaltres la solidaritat o la cooperació, sinó per entendre el món en què vivim. Vivim en un món en guerra on la realitat política no explica el que realment està passant. Mèxic és un dels països on això es veu més clarament. La cara visible i la cara fosca de l'Estat, la legalitat i la il·legalitat, la normalitat i l'horror, la guerra i la pau són la mateixa realitat. I aquesta és la realitat del món, que des d'Europa insistim encara a separar. Externalitzem l'horror, però negant-lo també el tenim dins nostre. De què s'alimenten els capitals que financen els nostres estats? De quines economies depenen els nostres PIB? Sobre quanta mort, per nosaltres externalitzada, sostenim i garantim la vida que volem? En un país com Mèxic, ara mateix, diuen, el més perillós del món, aquestes preguntes prenen cos i sentit i el miratge de la nostra normalitat cau com un mirall trencat. La mort és visible i no és excepcional, però precisament per això el morir i el matar no es confonen. Des d'aquesta claredat, la paraula agafa un altre sentit, i una altra força. No es pot dir qualsevol cosa, i cada cosa que es diu de veritat es torna molt important. Ho explico en una crònica del darrer viatge que acabo de publicar al 'Diario de la Educación', "Cómo nos va en la vida"... Tot el meu treball, amb l'escriptura i la filosofia, busca precisament retornar a les paraules aquest sentit lligat a la vida i a la necessitat de dir-la per transformar-la. Per això aprenc tant quan hi vaig.

De tant en tant, en un lapse d'anys indeterminat, sorgeix la idea de "volem viure i no esperar a fer-ho"...

L'aquí i l'ara dels anys seixanta, que va desbaratar l'estructura de l'espera que el pensament crític havia heretat tant de la ideologia del progrés com de l'escatologia de la salvació, sembla que hagi tornat, però ha canviat de signe. El no-futur del 'punk' era un crit d'alliberament i d'insubmissió que no acceptava que la vida fos deute i promesa. S'havia de viure i a totes. Per a nosaltres, el no-futur s'ha tenyit de tristor i el present es viu, moltes vegades, com una agonia.